

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ

В.І. Свистун

Реформування національної економіки, підвищення вимог до якості робочої сили, необхідність регулювання взаємозв'язку ринку освітніх послуг і ринку праці з метою задоволення потреб роботодавців у кваліфікованих робітниках потребують удосконалення управління системою професійно-технічної освіти.

Управління – поняття складне та багатогранне, воно залежить від специфіки об'єкта. Теорія управління системою професійно-технічної освіти у порівнянні з теорією управління виробництвом є недостатньо розробленою. В умовах переходу від командно-адміністративної системи управління до її демократизації управління системою професійно-технічної освіти і кожним конкретним ПТНЗ має будуватися на науковій основі. Проблеми управління системою професійно-технічної освіти мають вирішуватися з урахуванням світового досвіду, загальнонаціональних і регіональних потреб.

Одним із пріоритетних шляхів розвитку професійної освіти є її децентралізація і регіоналізація.

Децентралізація управління професійно-технічними навчальними закладами – для педагогіки нове поняття, що вимагає вивчення. Аналіз міжнародного досвіду дозволив виявити наявність позитивних ідей і моделей децентралізації управління системою ПТО. Цей процес є тривалим, складним і потребує підготовчої роботи на різних рівнях управління.

Система професійно-технічної освіти глибоко проникає як у соціальну, так і в економічну сфери, виходить на ринки праці, товарів, послуг і капіталу, тому переживає процеси перетворення, які зумовлені, з одного боку, безперервною спонтанною адаптацією до змінних умов зовнішнього середовища, з іншого – суперечністю реформ. Водночас економічні та політичні перетворення в Україні об'єктивно вимагають від системи ПТО визначення основних напрямів розвитку механізмів адаптації в сучасних соціально-економічних умовах, розв'язання проблем перебудови організаційної структури та форм її управління, кадрового забезпечення.

Вирішення цього завдання потребує спрямування зусиль зацікавлених сторін на вдосконалення чинного законодавства, визначення перспективних напрямів державної політики щодо ПТО. Інноваційна модель розвитку системи ПТО має здійснюватися у контексті модернізації виробничої і соціальної інфраструктур розвитку територій з використанням нових ефективних форм взаємодії регіонів із зовнішнім середовищем. Регіональна політика, частиною якої є забезпечення кваліфікованими робітниками всіх галузей економіки регіону, передбачає забезпечення сприятливих передумов для підвищення стабільності й сталого розвитку територій. Сьогодні саме цей аспект визначений ключовим стратегічним пріоритетом регіональної політики України.

Забезпечення випереджувального розвитку ПТО, спрямованої на максимальне задоволення освітніх потреб особистості, національної економіки у кваліфікованих робітниках, відповідності рівня й якості їхньої кваліфікацій і компетентностей вимогам роботодавців буде можливим, в тому числі, й за умови підвищення ефективності управління в умовах децентралізації.

Отже, зважаючи на вищезазначене та враховуючи важливість зазначеної проблеми, розроблення педагогічних засад децентралізації управління професійно-технічною освітою є актуальною, соціально і економічно значущою та затребуваною темою наукового дослідження. Її виконання ґрунтується на врахуванні державної політики щодо відтворення наявних трудових ресурсів, вдосконалення їх професійного розвитку, що відображено в Законі України „Про професійно-технічну освіту” (1998 р.), Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні (2004 р.), Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (2010 р.), Державній цільовій програмі розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 рр. (2011 р.) тощо.

Концептуальна ідея дослідження полягає в тому, що децентралізація управління системою ПТО стає необхідною умовою розвитку та модернізації професійно-технічної освіти в умовах динамічних суспільно-економічних змін, що забезпечить задоволення потреб особистості, суспільства і держави в освітніх послугах.

Децентралізація управління професійно-технічною освітою охоплює системи ПТО (регіональні, муніципальні); педагогічні технології; зміст професійно-технічної освіти, управління навчально-виховним процесом; планування й контроль за розвитком ПТНЗ і може здійснюватися за такими напрямками: децентралізація фінансування ПТО; децентралізоване управління ПТНЗ (йдеться про фінансування таких проектів, як: організація закладів професійно-технічної освіти; розробка змісту професійно-технічної освіти; розроблення та впровадження інноваційних технологій; структурування системи навчально-виховного процесу тощо).

Нагальною проблемою сьогодення є посилення відповідальності місцевих органів виконавчої влади, соціальних партнерів, інших зацікавлених сторін за розвиток системи ПТО в регіонах, її відповідності потребам роботодавців. З цією метою необхідно створити умови для забезпечення багатоканального фінансування ПТО, підвищення якості підготовки робітничих кадрів на основі широкого залучення партнерів до реалізації цього процесу.

Упродовж 2009-2012 рр. виконавцями планової теми науково-дослідної роботи «Педагогічні засади децентралізації управління професійно-технічною освітою» лабораторії управління професійно-технічною освітою було 17 осіб, серед яких: - докторів наук – 5 осіб, професорів – 3; кандидатів наук – 7; наукових співробітників без наукового ступеня – 4; сумісників – 5.

У ході дослідження були визначені такі *завдання*:

1. Виявити філософські, управлінські, психологічні, педагогічні та методичні

ідеї, що можуть бути покладені в основу обґрунтування педагогічних засад децентралізації управління професійно-технічною освітою.

2. З'ясувати сутність, зміст, напрями, механізми та етапи децентралізації управління професійно-технічною освітою.

3. Виявити педагогічні засади впровадження децентралізації управління професійно-технічною освітою.

4. Обґрунтувати концептуальні засади децентралізації управління професійно-технічною освітою в умовах сучасного ринку праці.

5. Визначити та експериментально перевірити ефективність педагогічних засад впровадження децентралізації управління професійно-технічною освітою.

6. Створити та експериментально апробувати науково-методичне забезпечення децентралізації управління професійно-технічною освітою.

Основні наукові результати дослідження:

- обґрунтовано теоретичні основи децентралізації управління професійно-технічною освітою (організаційно-методичні принципи децентралізації управління професійно-технічною освітою: принцип узгодження інтересів державних і місцевих органів управління на основі єдиної відомчо-територіальної системи стимулювання й відповідальності, принцип єдності регіональної політики суспільства та галузевої освітньої політики, принцип пропорційності щодо фінансового забезпечення ПТО за рівнями адміністративно-територіальної ієрархії тощо; пріоритетні чинники розвитку управління професійно-технічною освітою в умовах його децентралізації (регіоналізація ПТО (сприяє забезпеченню ефективності управління освітніми (педагогічними) системами, розбудові регіональної мережі закладів професійної освіти), автономізація ПТНЗ (передбачає реалізацію принципів загальнодержавної і регіональної політики; багатоканальне і багаторівневе фінансування професійно-технічних навчальних закладів, забезпечення якісної освіти, чіткий розподіл прав і повноважень між суб'єктами управління)); модель системи управління професійно-технічною освітою);

- визначено організаційно-педагогічні засади, які в контексті досліджуваної проблеми розглядаються як система взаємозалежних і взаємозумовлених положень, принципів та умов, що забезпечать дієвість та адекватність розробленої моделі системи управління професійно-технічною освітою в умовах її децентралізації (до педагогічних засад віднесено: обґрунтування концептуальних положень моделі системи управління професійною освітою і навчанням в умовах її децентралізації та змістове наповнення її складових; опис управлінської діяльності суб'єктів управління (директора ПТНЗ); аналіз стану розвитку ПТНЗ; ефективність і результативність їх діяльності (на базі об'єктів експериментального дослідження));

- на основі узагальнення вітчизняних і зарубіжних теорій управління, підходів до розуміння сутності децентралізації управління професійно-технічною освітою уточнено переваги та недоліки цього процесу через недосконалість розподілу управлінських функцій та повноважень між органами управління різних організаційно-правових рівнів. Успішно розроблені програми реформ ведуть до позитивних зрушень, зокрема, демократизації суспільства шляхом залучення громадян до прийняття рішень, покращення якості надання делегованих

управлінських функцій, раціональне використання бюджетних коштів, сприяння регіональному розвитку, підвищення довіри населення до органів державної влади. Допущені під час розробки програм децентралізації помилки, а також спроби їх «імітації» під час здійснення реформ, ведуть до таких наслідків як: втрата координації і конфлікт між центральними і місцевими органами влади, вплив на макроекономічну ситуацію в країні, виникнення диспропорцій у соціально-економічному розвитку територій, ускладнення реалізації державних програм;

– під час дослідження визначено концептуальні підходи до розподілу повноважень органів освіти і науки на загальнодержавному та регіональному рівнях, а саме: Центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки було б доцільно максимально зосередити свою увагу на таких основних функціях: розробленні і забезпеченні реалізації державної політики у сфері ПТО; удосконаленні чинного законодавства та розробленні нових проектів нормативно-правових актів; розробленні вимог щодо забезпечення якості ПТО; розробленні єдиних підходів до оцінювання процесу і результатів навчання; забезпеченні гарантій вільного доступу і рівних прав громадян до ПТО; забезпеченні ефективного використання державних ресурсів; забезпеченні узгодженості і зв'язків ПТО з іншими підсистемами та ринком праці; організації незалежного оцінювання якості підготовки випускників ПТНЗ; забезпеченні співставлення системи ОТО з міжнародними стандартами (в контексті національної рамки кваліфікацій); формуванні системи соціального партнерства на національному рівні; система управління ПТО на регіональному рівні може включати: стратегічне і оперативне планування; взаємодію підрозділів з питань ПТО Управлінь освіти і науки облдержадміністрацій з іншими його підрозділами; організаційно-методичне забезпечення системи ПТО; оцінку управлінської діяльності керівників ПТНЗ (індикатори, критерії, показники); рейтинг ПТНЗ (індикатори, критерії, показники); моніторинг розвитку ПТО (індикатори, критерії, показники)

– на основі аналізу нормативних документів уточнено основні функції регіональних органів освіти і науки, а саме: реалізація державної політики в сфері ПТО; розроблення та забезпечення реалізації регіональної стратегії в сфері ПТО з урахуванням демографічних і соціально-економічних факторів та обласних програм щодо підготовки кваліфікованих робітників; забезпечення функціонування і розвитку державних ПТНЗ; формування регіонального замовлення на підготовку робітничих кадрів в умовах соціального партнерства; здійснення ліцензування діяльності державних ПТНЗ з метою забезпечення оперативності їх реагування на потреби роботодавців, а також підприємств, організацій і установ, які займаються професійним навчанням свого персоналу; погодження статутів ПТНЗ; сприяння підвищенню якості ПТО регіону; кадрове забезпечення системи ПТО регіону; призначення на посаду і звільнення з посади керівників державних ПТНЗ за погодженням із центральним органом виконавчої влади в сфері освіти і науки; здійснення нагляду і контролю за діяльністю ПТНЗ, у тому числі, за цільовим використанням державних коштів; формування системи соціального партнерства на

регіональному рівні тощо;

– визначено організаційно-педагогічні умови децентралізації управління професійно-технічною освітою (врахування світових тенденцій у науково-технічному поступі різних галузей виробництва; наукове обґрунтування змісту професійної освіти, розробки й оновлення її стандартів; підготовка нової генерації педагогів професійної освіти, підвищення їхньої педагогічної майстерності; участь роботодавців у підготовці виробничого персоналу і створення необхідної матеріально-технічної бази професійних навчальних закладів; розвиток соціального партнерства та його законодавче закріплення; створення регіональних програм розвитку професійної підготовки кадрів та їх матеріально-фінансове забезпечення; формування різнопрофільної мережі, створення закладів різного типу (професійних ліцеїв, центрів профтехосвіти, навчально-тренувальних фірм, галузевих центрів практичної підготовки фахівців); видання підручників нового покоління; забезпечення високоефективної управлінської діяльності на всіх рівнях – загальнодержавному, регіональному та на рівні кожного навчального закладу);

– на основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано педагогічні засади взаємодії суб'єктів управління професійно-технічною освітою в умовах децентралізації (особистісно-рефлексивний підхід, який полягає в систематичній організації рефлексивної діяльності суб'єктів освітнього процесу, зверненої на їх внутрішній світ, моральні відносини між ними, спілкування і спільну предметну діяльність; гуманістична спрямованість суб'єкт-суб'єктної взаємодії суб'єктів управління професійно-технічною освітою; діалогічність суб'єкт-суб'єктної взаємодії суб'єктів управління професійно-технічною освітою; механізми взаємодії суб'єктів управління професійно-технічною освітою; комунікативні способи управлінського впливу в ситуації суб'єкт-суб'єктної взаємодії на рівні керівників ПТНЗ);

– обґрунтовано культурологічні засади управлінської діяльності керівників ПТНЗ, які визначено як сукупність науково-теоретичних ідей, теорій, концепцій, що базуються на закономірностях, принципах культурології, зокрема, – культурології освіти; культурологічний підхід до змісту, видів, функцій і методів цієї діяльності; низка соціокультурних та організаційно-педагогічних умов здійснення управління освітніми процесами в умовах децентралізації та становлення громадсько-державної систем управління; пріоритетною науковою ідеєю, що лежить в основі культурологічних засад управлінської діяльності, є визнання її явищем культури; сповідування імперативного принципу культуровідповідності освіти як загальної функції організованих систем, що спрямовується на забезпечення взаємодії і розвитку її елементів;

– практичне значення одержаних результатів полягає в розробці, експериментальній апробації й впровадженні в практику роботи управлінь освіти і науки обласних державних адміністрацій, обласних науково-методичних центрів ПТО, професійно-технічних навчальних закладів науково-методичного супроводу децентралізації управління професійно-технічної освіти, що охоплює: навчально-

методичні посібники, методичні рекомендації щодо розвитку професійної компетентності директора ПТНЗ, тренінги щодо розвитку культури управління, соціального партнерства, програми стажування заступників директорів з навчально-виробничої роботи, електронного інформаційного ресурсу «Професійна компетентність директора ПТНЗ», дистанційного інтернет-курсу «Коучинг» тощо. Матеріали цих посібників можуть використовуватися в управлінській діяльності керівників професійно-технічної освіти, в системі підвищення кваліфікації керівників ПТНЗ, в процесі організації їхньої самостійної роботи з розвитку управлінських здібностей.

Упровадження результатів дослідження. Результати завершеного дослідження використовуються при розробці сучасної стратегії розвитку професійно-технічної освіти Департаментом професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерством освіти і науки, молоді і спорту Автономної республіки Крим, впроваджено у практику управління професійно-технічною освітою Управліннями освіти і науки Миколаївської державної адміністрації, Запорізької обласної державної адміністрації, НМЦ ПТО у Вінницькій, Донецькій, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях, НМК ПТО у Житомирській області, Миколаївського ОНМЦ ПТО, Міжрегіонального центру професійно-технічної освіти художнього моделювання і дизайну м. Львів, ДПТНЗ «Харківське вище професійне училище сфери послуг», Державного закладу освіти Центру професійно-технічної освіти № 2 м. Харкова, ПТУ № 50 м. Карлівка Полтавської області, Криворізького центру підготовки та перепідготовки кадрів, ДПТНЗ «Центр професійно-технічної освіти № 3 м. Харкова», Київського вищого професійного училища будівництва і архітектури, Вищого професійного училища № 20 м. Львів, ДПТНЗ «Роменське вище професійне училище», Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею, ДНЗ «Криворізький центр професійної освіти металургії та машинобудування», Криворізького професійного ліцею, ДПТНЗ «Дніпродзержинський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів», Бурштинського вищого професійного училища торгівлі та ресторанного сервісу.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення й результати дослідження доповідалися на 15 міжнародних, 8 всеукраїнських та 16 регіональних науково-практичних конференціях і семінарах, 5 круглих столах, 2 Міжнародних освітянських виставках («Сучасна освіта в Україні» (16-18 лютого 2011 р.), «Інноватика в сучасній освіті» (жовтень 2012 р.);

Експериментальні майданчики лабораторії. Експериментальна робота лабораторії здійснювалась на базі 2 експериментальних майданчиків, з яких Вище професійне училище м. Ромни Сумської області – загальноінститутського рівня, Дніпродзержинський Центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів (м. Дніпродзержинськ, Дніпропетровська область) – рівня лабораторії.

Підготовка наукових кадрів. Упродовж звітнього періоду на базі лабораторії захищена кандидатська дисертація (Чернова Т.Ю. Розвиток професійної

компетентності заступника директора з навчально-виробничої роботи у професійно-технічному навчальному закладі).

Кількісні і якісні характеристики підготовленої до впровадження наукової продукції. За результатами НДР у 2009-2012 рр. вийшло друком 143 найменувань наукової, методичної, навчальної та довідкової продукції загальним обсягом 120,57 друкованих аркушів, серед них: монографій – 2; розділів у монографіях – 2; посібників – 1; методичних рекомендацій – 1; статей у фахових виданнях – 16; статей у збірниках наукових праць – 62; матеріалів і тез конференцій – 58, показчик – 1.

Видавнича діяльність лабораторії. Упродовж звітнього періоду співробітниками лабораторії підготовлено до друку 1 збірник матеріалів звітної науково-практичної конференції ІІТО НАПН України (2011 р.), надруковано 2 збірники матеріалів науково-практичних семінарів, підготовлено до друку (спільно з РВНЗ «Кримським інженерно-педагогічним університетом») 2 збірника наукових праць «Професійна освіта: проблеми і перспективи», започатковано видання електронного науково-методичного збірника «На допомогу керівнику професійно-технічного навчального закладу».

Упродовж звітнього періоду співробітниками лабораторії було організовано і проведено 9 наукових конференцій, семінарів, круглих столів тощо різних рівнів.

Рекомендації за результатами дослідження. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає змогу запропонувати такі рекомендації для керівників системи професійно-технічної освіти щодо децентралізації управління професійно-технічною освітою

- надавати пріоритет регіональній політиці щодо реальних потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках;

- створювати необхідні умови для передачі частини повноважень з центрального на регіональний рівень управління професійно-технічною освітою з метою врахування місцевої специфіки, соціально-економічних і демографічних чинників;

- посилити увагу до вдосконалення на регіональному рівні механізму державного замовлення на підготовку робітників у професійно-технічних навчальних закладах на основі соціального партнерства;

- відмовитися від застосування авторитарних методів управління;

- розширювати досвід соціального партнерства з метою підвищення якості підготовки робітничих кадрів;

- посилити увагу до впровадження нових технологій управління та методичного забезпечення процесу децентралізації управління системою ПТО;

- посилити увагу до дослідження економічної ефективності управління ПТО.

Перспективи подальших наукових досліджень. Оскільки децентралізація управління професійно-технічною освітою є зумовлюючим чинником модернізації та розвитку цієї освітньої системи, що забезпечує можливість досягнення високого рівня ефективності управління професійно-технічною освітою, то логічним продовженням виконаної теми стала тема НДР на 2011-2013 рр. «Управління

розвитком професійно-технічної освіти в умовах ринкової економіки».